

САҢА ОЛОХ

Олунньу
11 күнү
СУБУОТА

№ 20-21

(9397-9398)

ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

Редактор колонката

1931 сыллаахха "Сэссэли-исимэ суола" дьин сахалыы тыллаах республика үрдүнэн улуустарга бастагы хаһыат 500 тиражтаах тахсыбыта. Бу үлэни илээн-сабалаан ыһыт кининэн редактор Петр Николаевич Гоголев буолар. Оччотоогу кэм ирдэбиллэрин революционнай идеологияны тарбатааччы хаһыат өссө бастагы букварь буолан үөрэтирини киллэрситэ. "Ликбез" үлэтигэр кыттыһан хаһыат үлэһиттэрэ улуустарыгар сайдыы улахан кылаатын

Чурапчы үчүгүчү хаһыага

Национальный бырайыактары олоххо киллэри

Саҥа сүүрээни өйүүбүт

Билигин кэмиз үөрэх тилигин сайыннары госу-дарственной политика буолла. Үөрэхтээһин эйгэтигэр быйыл Российской Федерация Президентэ В.В.Путин баладан ыйын 5 күнүгүс 2005 сыллаагы ыгырытыгар олобуран Саха Республикатыгар "Үөрэхтээһин" националь-най бырайыактар олоххо киириилэрэ биһиги улуустуугар хай-дах баран илэлтэрин ыйыталаах үөрэх управлениетын на-чальнигы солбуйааччы Марианна Прокопьевна Антипи-наны кытта көрсөн кэпсэтин.

Марианна Прокопьевна: — "Үөрэхтээһин" дьин ураты суолталаах националь-най бырайыагы олоххо киллэрин үлэтигэр биһиги улуустуугар сабалаһа. Россияга бу бырай-ыак сэттэ хайысхата үлэтир, онтон Саха сиригэр бизнэ киирэрэ былаанналар", — дьин сабалаата.

Салгы киниттэн ылбыт интервьюбун аабын:

— "Үөрэхтээһин" националь-най бырайыак хайыс-халарын туһунан сиһилин кэпсээн эрэ.

— "Үөрэхтээһин" националь-най бырайыак бизнэ хайыс-халаах. Бастагыта — үрдүк анал уонна уоспай орто үөрэх инновационнай программалар үлэтир бастын оскуолалары үбүлээһин, иккинэ — үөрэххэ компьютер, интернет, саҥа технологиялары, туттууну кэпсэти, үсүнэ — инициати-валаах, сайдар кыахтаах, талааннаах ычаты өйөөһүн, төрдүһэ — кылаас салайааччытын хамнаһын үрдэти, бэ-сүнэ — бастын учууталлары өйөөһүн, бэлэтээһин.

— Бу саҥа сүүрээни улуустуу оскуолаларын учуу-таллара хайдах ылыннылар?

— Биһиги улуустуу учууталлара саҥа сүүрээни өйөөн үлэтир эрэллэр. Энтузиаст учууталлар сылан сыл бэйэ-лэрин көбүлээһиннэринэн, сайдар бабаларынан куустэрин түмүк үлэтир бастын үтүө түмүгэ кэстүгэ. Биллэн турар конкурска кыттар оскуола улахан ирдэбил туруога.

Инновационнай программалар үлэтир оскуолалар конкурстарыгар биһиги улуустуугар министерство үс кво-таны көрдө. Элбэх оскуола кыттаары бэлэмнэһэ сылдьы-лар.

— Конкурска кыттыан бабалаахтартан туох ирдэ-нирий уонна үбүлээни туһунан сырдаттын эрэ.

— Националь-най бырайыак бастагы хайысхатыгар ин-новационнай программалар үлэтир оскуолаларга феде-ральной бюджеттан 34 мөлүөһөн солкуобай харчы көрүлүбүт. Конкурска кыттар оскуола 1 мөлүөһөн солку-обайдаах граны ыларга экспериментальнай площадка бу-оларын таһынан юридической статуустаах, лицензия ыл-быт, аккредитация барыт, общественнай-государствен-най салайар органнаах, коллективнай дуогабардаах, ком-пьютернай кылаастаах уонна интернеткэ страницаах бу-олара ирдэнэр. Иккис хайысхата информатизацияга — фе-деральной бюджеттан 7,8 мөлүөһөн солкуобай көрүлүбүт. Мана дистанционнай үөрэхтээһин сайынна-ры, электроннай үөрэх пособиеларын атылаһы, ком-пьютер оборудованиетын (принтер, сканер барытын кил-лэри турар) атылаһан оскуола туруоруу, оскуоланы интернеткэ холбооһун киирэр. Биһиги улуустуугар нэһилиэк оскуолаларын компьютернай хааччыллыларын аналһа барыта. Интернет сибээһэ радиорелейнай линия үлэти киирдэһинэ тулсуога. Бырайыак үһүс хайысхатыгар — инициативалаах, сайдар кыахтаах, талааннаах ычаты өйөөһүн киирэр. Дьэурдаах уонна талааннаах оҕолорбу-тун өйүүр туһуттан, СР Президентин В.А.Штыров Ороһуос-татаагы өлкөс 600 үөрэнээчигэ стипендия туттарара үгэ-скэ кубулуйда. Саха Республикатын оҕолоро "Дьэурдаах оҕо" дьин программа тилиһинэн биһиги улуустан 108 оҕо стипендия ылар. Бу стипендияны үрдүк кылаас оҕолоро ылаалар. СР Президентин граныгар улуустуу талааннаах оҕолорун туһунан информацияны хомуйан баан оноруох-пут. Бу күнүгэ Российской, Республиканской конкурстар кыайылаахтара, дипломанара Сыланнаагы оҕо ырыа

студиятын оҕолоро Санк-Петербург куоракка бараары сылдьаллар. Төрдүс хайысхата кылаас салайааччытын хамнаһын үрдэтигэр федеральной бюджеттан 80,33 мөлүөһөн солкуобай үп көрүлүнэ. Бүтүһүк хайысхата ба-стын учууталлары өйөөһүнкэ 11,4 мөлүөһөн солкуобай үп көрүлүнэ.

Сетевой былаан быһытынан билигин конкурска кыт-таа-чылары талар үлэ бара турар.

Конкурс биһиги уратытынан кини хас биһирди түһүмэ-тэр дьонго-сэргэ аһаастык ытыллылар буолар. Ба-стын оскуоланы талыгы общественность чолку кыттыны ыһыада. Ол курдук, бастын оскуоланы араас обществен-най тэрилтэлэр, холбоһуктар, төрөппүттэр, попечителлэр, үөрэнээччилэр сэбизтэрэ, идэлээх союзтар талыахтара. Улуустуугар тэриллэбит саҥа муниципальнай сэбизтэ председателинэн улуус баһылыгы социальнай болгусту-тарга солбуйааччы А.С.Иустинова, чилиэннэринэн — улу-устаагы үөрэх управлениетын начальнига Е.С.Сидоров, улуустаагы кини баһылыга кылаабынай бырааһа В.А.Сот-ников, "Сахателеком" генеральнай директора С.Д.Василь-ева, "Чурапчы нэһилиэк" МТ баһылыга И.И.Оконешников, улуустаагы культура управлениетын начальнига Д.Д.По-пов, Чурапчытаагы орто оскуола директора Т.В.Пашова, Болтоно орто оскуоланын төрөппүттэрин комитетын пред-седателэ А.С.Попова, "ОдКХ" ГУП начальнига Е.И.Сав-вин киирдилэр.

— Бастын учууталларга бырайыак тугу көрөрү?

— Республикабыт федеральной бюджеттан бастын үлэтир учууталлары көбүлээһинкэ 11,4 мөлүөһөн суума-лаах үп көрүлүнэ. Гран ылбыт учууталларга 100 тыһыын-ча харчы көрүлүнэ. Республикаттан биһиги улуустуугар 4 квота көрүлүбүт. Хайахсыт, Кытаанах, Мырыла нэһили-эктерин оскуолаларын учууталлара кыттар бабалаахтарын иһитиннэрбиттэр. Муус устар айга чуолкайдик химизэк кытталара биллэрдэ. Онон бэлэмнэһин үлэти күүстээхтик бара турар. Конкурска кытааччылартан сүүрүннэһэ: үрдүк үөрэхтээһэ, толору чаастаага (18 чаас), туйгун эбэтэр үрдүк категориялаага, үс сылан итээһэ суох оскуолага үлэтир буолуохтаага ирдэнэр. Мана анал комиссия тэ-риллэн кытааччылары сүүмэрдир. Комиссияга улуус-таагы үөрэх управлениетын начальнига Е.С.Сидоров, үөрэх управлениетын начальнигы солбуйааччы М.П.Ан-типина, инновационнай отдел начальнига М.А.Манасло-ва, улуустаагы ычаты отделын начальнига Е.А.Сивцев, Чу-рапчы орто оскуоланын үөрэнээччилэрин төрөппүттэрин комитетын председателэ Г.П.Кардашевский, улуустаагы гимназия үөрэнээччигэ Костя Драгунов, психологической кини директора А.П.Сидорова уо.д.а. Көрбүккүт курдук күүстээх экспертэр үлэтиллэр. Кытааччы айар үлэти кини быһытынан хаачыстыбаларын таһынан тулаһыр дьонун, үөрэтэр оҕолорун кытта сыһыана барыта көрүлүнэ.

— Эһиги санаабытыгар бу бырайыак тыа оскуола-ларыгар төһө туһалаах буолуо дии санагыт?

— Националь-най бырайыактар дьон-норуот туһатыгар анааллар. "Үөрэхтээһин" ураты суолталаах националь-най барыгы олоххо киллэри чэрчитинэн, дьэурдаах уонна талааннаах оҕолорбутун өйөөн оскуолалар уонна учуу-таллар инновационнай үлэтир көбүлээн үөрэх уонна иһити хаачыстыбатын тулсарга, оскуолалар материалнай-техническэй базаларын бөөгүтөтөргө, улуус оскуолала-рын интернет ситимигэр холбооһунга, үрдүк үөрэх дис-танционнай программаларын көхтөөхтүк олоххо киллэри хаачыһаага республиканской уонна муниципальнай ор-ганнар куустэрин түмүү буолар. Онон улуус бары оскуола-лара көхтөөхтүк кытталара наада.

Кэпсэттэ
А.ПЕРМЯКОВА.

"САҢА ОЛОХ" ҮБҮЛҮӨЙДЭЭХ СЫЛА

Быйыл алтынны ый 15 күнүгэр улуустуу хаһыата 75 саһын туо-лар. Бу даатаны көрсө хаһыат үлэһиттэрэ элбэх былаан ыһыан бый-ылгы үлэлэрин сабалаатылар.

киллэрсит дьон буолаллар. Аан дойду, Союз уонна республи-ка олоһун бүтүннүү сырдатан дьонго-сэргэ биллэрэ олоһор хаһыат саҥа олоһу уруйдуура, хаалбыт куһаҕаны сэмэллэрэ. Хо-мойуох иһин, бастагы нүөмэрдэр биһиги аркыһытыгар уурул-лан хаалбатахтар.

Хаһыат сэбизскэй кэмизэ үлэни — хамнаһы, идеологияны тэ-рийээччи быһытынан үрдүктүк сыаналаһа. Хас тахсар ма-тырыйаал кытаанах цензураны барара, үөһэттэн ыйыһылар сүүн хайысханы быһаараллара. Бу барыта оччотоогу кэм ирдэ-билэ буолара.

Араас кэмнэргэ хаһыат тахсар структурата уларыһан кэм ирдэ-билигэр сөл түбэһэн иһэрэ. Мана сүүн тэрийээччинэн партий-най тэрилтэ идеологической хайысхата буолара. Кэлин партия суох буолан рынок сокуоннара ыга тууруулэрэ охсуулаах буо-лан испиттэрэ. 1997 сыллаахха редакция уонна типография хол-боһон биһиги тэрилтэ буолбуттара. Бу кэмизэ үлэлээбит редактор Гаврил Гаврильевич Попов сөптөөх хайысханы иһин эһэргэ бас-тагыһан ылан экономической туругу тупсарыга олук уурбута.

Ааспыт сылы ырытар буоллаахха — сыл айы тахсар. хаһыат былаан толорулунна. Производственный отдел үлэтир көрдөрүүлэрэ куһаҕана суох дьин бэлэтиһит. Хаһыаты сурута-аччыга тирирдэр салаа саҥа структуралар үлэлээн эрэр. Бу са-лаа үлэтигэр сурутуу уонна тизрдэн бизнэ соруктара быйыл былааннаахтык барыа. Сыл иккис аһарыгар биһиги ити хайыс-хага элбэх санаалардаахпыт, ону толорорго толору кыахтар үөскээтиллэр.

Быйылгы дьыл биһиги тэрилтэ улахан эппитиннэстээх со-руктардаах сыл буолла. Ол бастатан турар хаһыалыт тэрил-литэ 75 сыла туолуута. Мана биһиги коллективпыт үс улахан соругу туруоруһан үлэтир. Бастагынан дьэбит эргэтэ, авария-нан туруктаага үлэһэ-хамнаса сүүн мэйэйдээһин буолар, онон коллектив бэйэтин ис кыаһын туһанан, улуус дьаһалтата, чуола-ан улуустуу баһылыга И.Н.Аммосов уонна кэкс тэрилтэлэр көбүлээһиннэринэн, бар дьоммут көмөтүнэн саҥа дьэ тутуу-гар ылсан эрбит. Акылаата түһэн бүппүтэ, мана "Чурапчыст-рой" (И.М.Эверстов) тэрилтэ үлэлээн сыл курдук дьэбит бас-тагы олугун оҕуста. Сайын сабалаһыта көмөтүн бүтэрэн, сай-ын устата куурдан-хатаран алтынныга үлэти киллэрэр бабала-ахпыт. Бу туугу улууска информация хаачыстыбалаахтык тарбаныгар оруола сүнгэн улахан. Саҥа дьэһэ хаһыат, кини-гэ уонна атын полиграфической бордодууксууа бэчээттиннэ саҥа таһымга тахсан тупсуохтаах. Оччотуна улуустуу иһигэр дьон туугар хаачыстыба үрдүүрэ ситиһилинэ эгэ.

Тутуу элбэх үбү эрэйэр. Маны аһардас кыра тэрилтэ биһиги сылга хайдах да кыайан муһуһан бэрэбэт. Элбэх араас таһымга субэлэһэн баран, нэһиликтэринэн, тэрилтэлэринэн акция онорон, дьону кытта кэпсэти бу наадалаах тутуубуттар үл хомуйуутун сабалаһыга сананыһыт. Бар дьоммут, аһааччы-ларбыт, тэрилтэлэр коллективтара улуугу кытта биһигэ үлэни, олоһу тэрийсбит хаһыалытыгар бэйэлэрин куустэринэн көмөлөһөхтөрө дьин эрэнэбит. Биһиги акцияларытын бары убаастыыр редакторбыт, үтүө киһибит Г.Г.Попов төрөөбүт си-риттэн — Мындааһы нэһиликтиттэн, сабалаахпыт. Акция про-граммаларыгар төгүрүк остуол, олохтоохтору кытта көрдөөх спор-тивнай оонньуулар уонна благотворительнай шоу — кизнэ кии-рэллэр. Благотворительнай сыллаах аукцион уонна лотерея ыһыллыа, концертнай программалаах буолуо, көрдөөх-нарда-ах кэпсээннээх кизнэ сабалаһа. Хас тийэбит нэһиликтит дьонго-сэргэтэ, тэрилтэлэрин коллектив көхтөөхтүк кыттыа ди-эн ис дууһабыттан эрэнэбит, көмөнү куустэбит.

Хаһыат үлэһиттэрэ бу үбүлүүһүнэ дьаһаллары хас биһирди хаһыаты аһааччыны кытта биһигэ сабалаахтыгына үрдүк түмүктэри хайаан да ситиһиллэбит. "Саҥа олох" хаһыаты кытта биһигэ олох устун хаамыһыт. Чурапчы хаһыата тупсарыгар бэйэбит кылааппытын киллэриһин.

А.ЗАХАРОВ,
"Саҥа олох" РИХ ГУ
редактор-директора.

СЭТТЭ ЧУЛУУЛАР КИМНЭЭХ БУОЛУОХТАРАЙ?

Сылан аһын улуустуугар ара-ас таһымнаах спортивнай күрэх-тэһиһин ытыллылар чөл олох-хо дьон турумуһун, спорт үрдүктүк тутууларын туһулуур. Сотору, ку-лун тутар 2 күнүгэр, Советской Со-юз Геройа Г.Д.Протодьяконов аа-тынан Алабар орто оскуола эһиз биһиги дьаһалы ытыгарга бэлэмнээн. Бу күрэхтэһин үһүс төгүлүн ытыл-лар. Ол курдук, "Семеро смелых" дьин аатынан барар республика таһымнаах дьаһалга уолаттар уонна кыргыттар араас үһүнээх дистан-цияларга эстафетага күрэхтэһи-лэр. Былырынны көрсүһүүгэ түөрт улуустан 18 хамаанда кэл-битэ. Кыргыттарга Чурапчытаагы оҕо спортивнай интернат-оскуола ба-стаабыта, иккис Уус-Алдан Мүрүтүн, үһүс Мэнэ-Ханалас

Төхтүрүн хамаандалара тахсыбыт-тара. Оттон уолаттарга Алабар ос-куола кими да туһуһаада, интер-нат-оскуола иккис, Мүрү үһүс буол-буттара.

Бу чэлэки атлетической эста-фетаны тэрийээччилэр быйыл Чу-рапчытаагы физкультура уонна спорт институтун манеһыгар ытыр-га быһаардылар. Быйылгы күрэх-тэһин Алабар оскуола тэриллэ-битэ 75 сылыгар уонна "Азия оҕоло-ро" IV-с норуоттар икки ардылары-наагы оонньууга эдэр спортсменна-ры сүүмэрдээһинкэ анаар. Мана 1988 сылан 1994 сылга дьэри төрүөх саастаах оҕолор кытталлар. Дистанциялар уһуннара 200, 400 метр, барыта 7 түһүмэхтээх сүүрү буолар. Күрэхтэһин кэмизэр Герой олоһун сырдатар, кини бойобуой

суолларын кэпсир буклеттар, стен-дэлэр тардыллыахтара.

Спонсордарынан Г.Д.Протодья-конов аймахтара, "Азия оҕолоро" норуоттар икки ардыларынаагы фонда, СР Үөрэһин министерство-тын иһинээги физическэй иһити управлениета буолаллар. Бу күнүгэ күрэхтэһин балаһыаньата оскуо-лаларга тарбана турар. Онон Улуу Кыайыһы уһаһыбыт, сырдык олоһу аһалсыбыт, сахалар кизн тут-тар киһибит Г.Д.Протодьяконов ку-богар ытыллар бу дьаһалга улуус оскуолаларын кыттарга ытырал-лар. Сэттэ хорсун кимнээх буолуох-тарай? Эһи информацияны 28-286, 28-357, эбэтэр 28-369 теле-фоннарынан билсэххитин сөп.

"СО" корр.

САХА ТӨРҮТ ООНЫУЛАРЫН ТЭРИЙЗЭЧЧИ

Николай Дмитриевич Кривошапкин — Субуруускай Саха сиригэр бөдөн общественнай-политическай деятель, республика советскай-партийнай уонна халһааһыстыбаннай салайааччытын, аатырбыт кыһыл командир быһымынан биллибитэ. Салайааччы быһымынан үгүс өрүттээх үлэни ыһпытта. Кини биир уратытынан дьонно-сэргэбэ саха төрүт оонньууларын — ат сүүрдүүтүн, национальнай ыстанымнары, халсабайы, сүүрүүнү көбүлээччи уонна тэрийээччи быһымынан киник биллибитэ буолар.

Көрбүт уонна билэр дьон кэпсиктэринэн Николай Дмитриевич сар-таһил угуохтаах, эт лыска, үккэл көрүннээх, бэйэтин лаппа кыанар, сымса киһи эбитэ үһү. Ол курдук таһыл, үлэ ветерана Иван Кривошапкин ахтыһыгар: "Николай Дмитриевич суон, киилэ, көтөрүк көрүнгээбэ. Оттон атын миннэригэр сыйбырбата кирибит курдук буолара, ыһыгарга таһыл олоро түһэр кэбээһин сөөрүм. Кини атын миннэ дьоруолу-латан иһэрэ эмиз тусла көстүү этэ...", — диир. суруйар. Бэйэтэ кыанар буолан тустууну, мах тардыһытын, сүүрүүнү ордук сэһээрэрэ. Кыра сааһыттан сылыгы олус сыйыаннара. Үйэтигэр 50-ча аты миннэ сулдьыты. Олор истэригэр 3 сүүрүк, икки дьоруо баалара үһү. Сылыгы олус таптырын, имэрийэн-тэ-моруу-арын, ардыгар ботугураан кэпсэтэрин туһунан элбэх киһи ахтар. Түгөнүгэр 1948 сыл бэс ыйын 9 күнүгэр "Сталин аатынан колхоз бэйэ-бэйэни ланьнаатын председатели Соловьев Марк Михайлович кытта сүүрүк апар тустарынан ирээ-хоро кэлэстүү", 1949 сыл кулун тутар 5 күнүгэр "Колхозун дьонно биригэди өйр Кривошапкин К. Г., сылыгыт Моностышев Е. Е. биригэмиз ыһааһыгар таһаар үөрдүм, астынным" диир бэлэтээһиннэри онорбут. Дьаһаай оҕотун таптыыр, кини элбэ сүүрүүгэр киһи быһытынан өйөөс салайар дусунастарга сылдьан ат сүүрдүүтүн хүүскэ пропагандалаабыт, тэрийсипит кийинэн буолар.

Николай Дмитриевич 1927 сыл муус устар 20 күнүгэр илин энэргэ өтөр-наар буолбатах киз ынырылыах, күрээс быйдыаһылаах Чурапчы, Таатта улуустарын аатырбыт сүүрүктэрэ Халла Элэмэһэ уонна Чылбыан кыттылаах сүүрдүүнү тэрийбитэ бүгүмүсүнэ дээрли норуска уос номоһуттан түспэт. Бу улуу сүүрүү туһунан Иван Федосеев-Доосо "Холорук" диир кинигэтигэр "Халла Элэмэһэ", Самэн Тумат "Ис-

төлөнүүтэ" диир кинигэтигэр "ойгы-ламыт сыгы" уонна "Эдэр саас" хаһыакка Семен Захаров "Кыһы күөл киллэм мууһугар" диир кэпсэтиннэ бэчээккэ тахсан тураллар. "Халла Элэмэһэ" кэпсэтинэ Субуруускай уобараһа Хомпоруускайынан бэрли-либит. Айымныгы кини бу күрэх-тэһини саталлаахтык, сэрэхтээхтик, дьону түмэн, тардан тэрийбитин туһунан сурулар. Ону Хомпоруускай: "Советскай былаас норут быйыр-былыргыттан кэрэхсээбит оонньуутун-көрүн боллоот. Хата, төтөрүтүн, ону сайыннараарга, дьиннээх норут оонньууга онорго киллэнэр. Бу күрэхтэһини икки улус атааннаһытыгар, бэрт быйдыаһытыгар, өскө-сааска кубулуй-батар бэрт буолуу этэ", — диир тыла-рыттан көрбүт.

Күрэхтэһини аһыга тый этэригэр Н. Д. Субуруускай: "Табаарыста-ар, Саха норута быйыр-былыргыт-тан оонньууну ат сүүрдүүтүн, тустууну, суонан ыттыны сөбүлүүрү. Билиги, бассабыыктар, норут ити үтө үгэстэрин салгы сайыннарыах, саналы ис хоһооннуох тустаахпыт. Бу күрэхтэһини омуоха сабалааһын эрэ буолуо. Биллэн турар, билиги кыйа-дарбыт диир кэллэхпит, ол эрэри Талбаларга эмиз кыйаһыны бабара-быт. Ким куустээх, ким үчүгэй бэлэ-нээх — ол кыйаһын. Ону бизээк быһа-рыаба", — диибит. Халла Элэмэһэ кыйаһылаах тахсытыгар бэлэйсый, айдаан буолбутугар Субуруускай сөптөөх, муударай быһаарыны ыл-бытын Семен Захаров "Кыһы киллэм мууһугар" диир кэпсэтиннэ аабабыт: "Айдаан атыра туран эрдэбинэ икки улус улаханник ыттыгыр дьонно Ку-оста Сокольников уонна Н. Д. Криво-шапкин Уот Субуруускай дьон мору-орун иһигэр тахсан илиннэрин ууна-ууна: "Ыттыкылаах дьоммут, уос-куйун, улуу аттарбыт күрэхтэһиннэрэ мөһөн эрэ бүтө суоба, эһиги бары билээбит: үтө киһи — биер тылаах,

үтө ат — биер сүүрүүлээх. Онон суб-ама быһытынан эйэлээн тарба-һаабык. Айдаан тардыман, эһиги ааккытыттан билиги, икки улус бэрэ-стэбинэллэрэ доһордуу илиннэрин туһунан үөрэн-көтөн арааскарытын көнүлүстүгү", — диир, бэйэ-бэйэлэрин илиннэрин тустулар".

Н. Д. Субуруускай ат сүүрдүүтүн өрө тутарын таһынан быһылпастар былычкынаахтар, сындаһыйбат интирдээхтэр күрэхтэһиннэрин сөбүлүүрү, ити көрүннэри көрүлээч-чи, тэрийээччи буолар. Кини тэрий-тээбит аһыахтарын, күрэхтэһиннэ-рин туһунан кырдыаһа көлүөнэ дьон истин-иһирэх тылларынан, ыттык-былынан ахталлара. Персональнай пенсионер Еремей Литвинцев 1958 сыллаахха суруйбут ахтыһыгар аабабыт: "1932 сыллаахха Саха Авто-номиятын 10 сыллаах үбүлүгүн Н. Д. Кривошапкин Дьокуускайтан тахсан бэйэтинэн салайбыт. Кини тэрийбит Сталин аатынан колхоза 80 кизгэ-тиллибит ыһыгардаах атын парад онорбута... Кизэник биллибит Бөдө Тарабай уонна Уус-Майа бөһөхө Дьон уолун тустууларын тэрийбит. Кизэтигэр Уус-Майаттан атыла-сыл Солмууска диир ата кыттылаах быһыма атахтаахтар күрэхтэһиннэ-рин ыттарбыт".

Болтоно олохтоого Виктор Фи-липпович Платонов өрө сылдьан Субуруускай тэрийбит аһыагар сылдьы-бытын туһунан: "1944 сыллаахха Абааһылаах диир алааска буолбут аһыаха кыһыгар, ыстаналыыр, куо-бактыыр тустары Субуруускай бэйэ-тэ хаамылаан уурталаабыт. Онон сүүрэрин-көтөрүн, ыстанарын куруук көрөр киһи Гаврил Догдонов ким да тулуптааба, биридизтэ түтүтлээн кэбиспит. Кини кыйаһытыттан Нико-лай Дмитриевич улаханник үөрбүт быһылааба, быһы буллар эрэ ар-гийн кэлэ турар. Кини тустуу сабалана. Түтүлгэ ортотугар ырбаахыта суок, толору эттээх-синнээх, уһун курбуу курдук киһи кириэк туран кэбистэ. Субуруускай кини таһыгар тийээн утары кириэр бабалаахтары ыныран көрдө даһаны, ким да онугутан хал-саабата. Оттон, дьэ, Дьаахыл Бизек-кин аатын чуо доргучу ааттаата. Киһитэ ону эрэ күппүт курдук туран кэллэ, ырбаахытын уһула бизэрдэ, кып-кыйы сирэйэ бэйэлээйдик

мүччүбүтүнэн изилдэнччи хаанан түтүлгэ киирдэ. Субуруускай тусту-уктар ортолоругар туран норуйан иһэн уга илитин саабылалы тутан аллараа дикки садыһан кэбистэ уон-на кэнииттэн тэйэ хаамта. Дьаахыл киһитин суньыттан аһыаха буолан иһэн атаһыттан илан өрө баһан таһа-ран бырахта. Кыйаһы турган бэрди-тэн өйдөөч да көрбөккө хааллым. Субуруускай коллуктук хайман тийээн Дьаахыл киһитин өрө көтөхтө уонна хотторубут бөһөхү түтүлгэ кытыты-гар хонноһун аһыттан ылан ырыа-лан таһаарда", — диир ахтар.

Үлэ Кыһыл Знамята орден кавалера Прокопий Поселоскай ахтыһы-гар: "Субуруускай саха төрүт оонньу-уларын сиздэр-туомнары билэр бу-олан, иккистэн түһүрбэр нөдүбү-таба", — диир суруйар. Прасковья Кри-

Ити курдук Н. Д. Субуруускай са-халар төрүт оонньууларын билири-нэ, пропагандалыра. Улууска, рес-публикага салайааччы буола сылдь-пана, Сэбискай былаас олоһун сага бу-ан, эрдэбинэ норут бу үтө үгэстэ-рин умнубатын, быраһан кэбиспитин туһугар кыһаллыбыта, үлэлэспитэ. Билигин сахалар спорка националь-най көрүнүрүт саналы тыһынан-нылар — республикабыт иһигэр араас таһымнаах күрэхтэһиннэр ыһыттал-ларын таһынан Россияга тахсар кы-лаһанналар. Маныаха Николай Дмит-риевич Кривошапкин-Субуруускай курдук салайааччылар бэйэлэринэн күрэхтэһиннэр, тэрийбиттэрэ би-лигини көлүөнэ дьонунан сыаналаны-ахтаах, кинилэр онорбут үтүөлэрэ-өһөлөрө умнулуло суохтаах.

Алексей СЛЕПЦОВ.

Иһигэр түөрэм туһахтааһы киллэрбэтэх Кыһым. Сүүрдээччи А.Е.Егорова.

вошапкина (Кытыгырас Бохкуойа): "Ончолорго түмүлгэ, ыһынан кыйа-былпыттан буолбакка, Субуруускай хайабылын ылбылпыттан ордук до-гуйа үөрбүтүм, агарым сире билбэт буолан ылбыта...", — диир ахтар.

Дьон-сэргэ кэпсэтиннэ атын улус-тарга аһыахтарга, түмсүүлэргэ сылдьарыгар Субуруускай тустуук, эбэтэр мас тардыгар кийилээх буола-ра эбитэ үһү. Ону утары анна-раанкылар эмиз бастын кийилэрин киллэрэллэрэ.

Редакциятынан: Н. Д. Кривошапкин-Субуруускай ат сүүрдүүтүн пропагандалааччы, тэрийээччи буоларын сыаналаан төрөөбүтэ 90 сылыгар Болтоноҕо Бүтүр Ураһа иһтирдүмүгэр, 100 сылыгар Моһаайы иһтирдүмүгэр кини аатынан улахан ат сүүрдүүлэрэ бу-олбуттара. Быйыл төрөөбүтэ 110 сылыгар бу үтө үгэс салданан бэс ыйыгар Моһаайы иһтирдүмүгэр рес-публикатааһы ат сүүрдүүтэ буо-лдуо.

Улууска суолу тутар тэрилтэ төрүттэммитэ 55 сылыгар

СУОЛ ТУТУУТА - ОЛОХ САЙДЫТЫН ТӨНҮҮ КҮҮНЭ

та хайдах баран иһэрий?

— Чурапчы улуусугар суол тутар тэрилтэ төрүттэммитэ быйыл 55 сы-лын туолар. Бу ким быһаһын туһары суолу онорууга баһаам элбэх үлэ ыһ-тылына. Ол гынан баран улууспут су-ола сайдылаах дойдугар таһымна-рыгар биллэн турар тийбэт. Манан ситимизэн суол сайдыы төрүтэ буола-рынан, билигин даһаны суол тутуутун туһарыга сана хайыскалары көрдөм, иһинки технологиялары тут-тан үлэтирибит-хамныырбыт ирдэ-нэр. Холубур, Мындабааһы суола Со-ветскай былаас мунгууур кэмигэр ту-туллан хаалбыта турар. Оттон Дирин суолун элбэх туруорууна, үгүс кэп-сэтиннэ республиканскай таһымна таһаары ситистибит. Аны уу ситимэ, тыа сирин газтааһын про-граммалара олоххо киирэннэн, Та-атта уонна Чурапчы улуусун ситими-ир суол былаанна турар, онон төһөнөн олох кууска сайдар, ончонон суол оһууутун таһыма улаатара са-арбаа суох.

— Дирин суолун республикан-скай таһымна тахсыта сити-һиннэ диир эттин. Бу суол ре-спубликанскай буолбута туох-хан-нык туһаны аһалый?

— Билигин күнүстэ турганник аһар олохтутугар уларыһылар-тэ-лэрийилэр бөһө киирэн эрэллэр. Бэйэни салайыныы 131 №-дээх феде-ральной сокуона бэйэтин кууһугар ки-риринэн суол 4 таһымна арабыста. Ону сүрдээх боростуой холубурга быһаарабын. Улуус киһинтэн Оду-луунна дьылы суолга аһааннаахпы-тына, аныгы сокуонунан 4 араас суо-лунан аһаанныбыт. Ол курдук Чурап-

чыттан тахсан Диринниир суолга арааскыга диири — федеральная су-ол, Диринниир суолунан аһааннан иһэн Одулуунуур суолга кииригэ диири — республиканскай суол, бу су-олунан аһааннан нэһилиэккэ киири-гэ диири — муниципальная, ол эбэтэр улуус суола, Одулуун нэһилиэгин иһигэр — сана тэриллибит нэһилиэг-нэн (поселенческой) МТ суола диир буолар. Үбүлэниитэ эмиз түөрт аны барар: федеральная, республикан-скай уонна улуус МТ-н, нэһилиэк МТ-н харчы киирдэбинэ үлэ барара то-руннар. Быйыл нэһилиэк муницип-альная тэриллиилэригэр ис суолла-ры онорууга үп көрүлүбүтэ үтө төрүтүнэн, сабалааһынынан буолар, урукку кэмгэ манник суох этэ. Нэһилиэктер депутаттара муннеах-тан ханнык уулуссаны, эбэтэр оттуу-рмастыыр, бултуур сиргэ диири суолу онорорун быһаарар.

Бу суоллары конкурс быһыты-нан кыйыт, лицензилаах суол тэ-рилтэгэ онорор бырааптаах. Быйыл араас таһымнаах суолу онорууга тен-дери Чурапчы улуусугар эдэр эрмэн-нээх, киирилээх-тахсылаах, үгүс кэпсэтиннэ ситиһэр Ф.С. Чичигина-ров үчүгэйдик салайан үлэлэтэн сыл-дьар "Чурапчы" ГУП АД кыйан, тэ-рилтэ дьон итэһээн улууска баар суоллары барытын көрөр-истэр бы-раабы ылбыта билигин үөрдэр. Чах-чы да улуусу туһа диир үлэтир-хам-сыыр бэйэбит тэрилтэбит суолу-иһи үчүгэйдик оноруобар саарбахтааба-пын. Ол курдук бу сыллаахха Оду-луунна Ил Түмэн депутата А.И. По-исеева быһаачы туруоруутунан, му-оста тутулуна, ону таһынан бу муос-

таба киирин эһик суол үлэбэ киирдэ. Бу үлэлэри билиги республикатааһы суолбут департамена үбүлээтэ, быһааччы көмөкү онордо. Чурапчы сэ-лиэһиннэтин иһинээги уулуссалары өрөнүөһүннээһинэ СР Правительст-во-тын председатели Е.А. Борисов ула-ханник өйөөн, сөптөөх үлэ ыһтылы-на.

— Үүмүт сылга билиги: улуус-пугар республиканскай суолла-ры онорууга ханнык туһаайылар-га үлэ барара билиинэ?

— Быйыл Дирин-Хадаар суолун Чурапчы-Сылан 2 түһээһылаарыгар суол тутууга салданан барар. Респу-бликанскай суолларга балай эмит үп-харчы көрүлүн, үлэ-хамнас барара быһааннар. Улуус салалтатын, тэ-рилтэ салайааччыларынын биригэ үлэлэһэн, улуус сайдытыгар, үлэ-ки-хамнаһы тэрийгэҕэ ыкса сибээстээх-тик үлэһин олоһобут. АБЗ (асфальто-бетонный завод) тутуутун сабалааһыга быһаанныбыт, оборудованиета кө-лөн турар. Нэһилиэһиннээх пууннар иһиннэригэр суол быһыла көппөтүн диир (обеспечение) оноруорубут, манник үлэни ыһаары сылдьабыт. Ол курдук Халыма федеральной суо-ла аһар нэһилиэктеригэр асфальты-ыр үлэлэри ыһар санаалаахпыт. СР суолун департаменын директора И.И. Шишигин, департамент коллекти-ва, улуус салалтата, "Чурапчы" ГУП АД бу бопсууруоска дьаныардаахтык дьа-рыктаналлар. Производственной, ус-тановка турар дьинэ уо.д.а. объекттар тутулуохтаахтар, асфальтыыр анал техникка кэлэрэ быһааннар. Ону таһынан дробильнай-сортировочнай установка олоһон, таһы үлүгүстэн

шебень оһулулуохтаах. Бу күнүгэ Дьокуускайтан "Трансдорпроект" ин-ституттан салайааччы Н.Ф. Вербух 4 киилээх көлөн бырайыактыыр үлэ-лэри ыһа сылдьар.

— Оттон суолу тутууга респу-блика былааннарыттан кэспии түспэккин дуо?

— Федеральная кини хаһаангытааһар даһаны Саха сирин суолларын онорго болгомото ууар буолла. Бары билэрбит курдук тимир суола Дьокуускай куоракка кэлэрэ күн-түүн чуһаан иһэр, манан Өлүөнэ эбэни туоруур автомобильнай, же-лезнодорожной муоста былаанка ки-ирдэ. Быйылгы сылга Бүлүүгэ 4 желе-зобетон муоста тутууларын үбүлээһинэн көрүлүнэ, оттон Феде-ральной кини суолугар Халыма суолу-гар муоста тутуулар уонна Хаанды-гаттан салгы суол тутууга салданар.

Түгэнинэн туһанан аасты сылга кылабынай инженер В.П. Захаров механизатордар Е.Е. Архипов, К.К. Федоров "Россия суолун бочуоттаах үлэһитэ", А.Е. Захаров "СР суолун бо-чуоттаах үлэһитэ" үрдүк ааты сүгэр чи-эскэ тиксипиттэринэн эбэрдэллэбин. Маны сэргэ бары биер дойдутаахтар-бын, коллегаларбын быйыл улууска суол тутууга төрүттэммитэ 55 сылын туолбутунан, өрөгөйдөөх үбүлүгүн-нэн итинтих-истинник эбэрдэлээн туран, кытааннах доруобуйаны, тус олохторугар дьолу-соргуу, байылы-ат олоһу баһарабын.

Кэпсэттэ

Дмитрий СТРУЧКОВ.

Хаартыскага: СР Суол депар-таменын директорун солбуйаач-чы Р.Д. Макаров.

— Руслан Дмитриевич, билиги улууспугар суол таһыма, оһуу-

СУУС СААСТААХ ЫТЫК КЫРДЫАБАС

Ааспыт XX-с үйэ сабаланыыта, 1906 сыллаахха, тохсунньу томоорон тымыыта тоһутталанан, аам-даам тымыынан бурбаһыйан турдабына Хопторо нэһилиигэр Булгуннаахтаах алааска Наумовтар дьиз кэргэттиригэр биһиги биир дойдулаахпыт Иван Тарасович буор балабанка күн сирин көрбүтэ. Бу икки үйэни ситимниир ытык-мааны кырдыас, билигин даҕаны ерөгөй сааһыгар дизэн бар дьонун ортотугар үөрс-көтө сылдырыттан уолна сөлөрүгэр, сизэннэригэр, көс сизэннэригэр үтүө өйөбүл, субэ-каргы бээрэ олороруттан биһиги бары, кини биир дойдулаахтара, кизэн туттабыт.

Кини үс оборуох сулумах нйэбэрэин энэринэн тэлэн, кыһалды кыйбарданын этинэн-хаанынан билэн улааппыта. Ол кэмнэ биир кыстык балаарына үс ыал дьукаахтаһан олоролоро. Сындааһыннаах кыһынны күннэргэ түбүктэрэ диэн сүөһүнү-аһы көрүү-харайыы, оту-маһы тизийи үлэтэ буолара. Ити кэмнэ саха дьонугар сүөһү, сылгы кинилэр айыыр астаратаннар танастара, көлүнэр көлөлөрө олохторун тутула, төрүт культуралара буолар этэ.

Дээ, ол иннитгэн айылаа томороо
тымныгыттан кыһарыйтаран даганы
буолуу уонна көрөргө-истэргэ арыы
даганы чэлчэки буолаарай диэн
өйдөбүлүн сүөхүлэрин бэйэлэриттэн
араарбакка, кинилэр итиилэрин туһана
ары баласаннарын хотону кытта бириг
туталлар. Оннооһор үгүс аяллар
сүөхүлэрин киллэрэр, таһаарар аанна
ра бириг буолаар. Оо, оччотообу
танас-сал кырыымчык кэмизэр аял кы
ра оролоруо танас диэни билбэтээр.
Торбос тириитэ ыстаан, сон борбуу
көтөхпүт, аялга кэлэр-барар, илдиик
сылдыар, иһирдэ-таһырдыа кемелдөн
эрэ оролорго көрүлээн тигиллэрэр.

Уу кырбас явса сэгвэнхьаа оболо
балаан буор муостатыгар күнү быһ
күэлэнийэ, сүүрэ-көтө сонньуудлар.
Балаан ийигэр буортан симиллэн та
сыбыт, туруору тахсар турбалаа.
үөлгэ сабыллыбат көмүлүк оһох бу
лар. Ол көмүлүк оһоххо маһы туру
ру хаалаан оттоллоро. Оттуллубут ма
суһугар күөстэрин, лэллээскэлэри
буһараллара, чэй өрүкэллэрэ. Оһох у
гун сыдыгар уһаналлара, истэнэлл
рэ, аһыллалар, күннээри түбүк-сады
тунан кэлсэтэллэрэ-нигэтэллэрэ. Би
рдэ эмгэ туйкуст, олонхоһут сыл
ан ыллаан-туойан аралдьытан аһар.
Онобуна ханнык эмтиэк сэргэхсини
буолара.

Ойчотоогу ыяллар ортотуна 10—12 төбө сүөһүлээх, ол аата үс ыял 30—36 сүөһү баар этэ. Балары күн айыуулата талаадырын-киллэрин, онно эбии отторун таһыы, маһы кыстааһын түбү эрийээт. Ол тухары ахсынньы амьыре

ын, төхсүүнүү томоороон тымныыларыг-
гар аачы аһан туран киирин тахсыы
түмүгэр тымныынан бурдачийан ба-
лабан итиник суох онороро. Ол нһин
аан аһылыннадына сыгыныах оҥолор
оһох буор холумтаныгар тахсан кэчи-
рэн турарга күһэллэллэрэ. Оҥолонор
дьахтарга оһох катэзерини өтүгэр ти-
риилэринэн хаххаан хаппахы кур-
дук онорон төрөтөллөрө. Дьахтар
оролонот, үтүс холугар бэйэтэ сууан-
тараанан баран сүөһүтүн көрбүтүнэн,
дыз үлэтин толорбутунан барара. Дьэ,
манньк тыйыс, хабыр усулубуйаа,
төһөлөөс кыра оҥо, дьахтар тымныан,
сыйыстаран доруубуйага эмсэҕэлээн күн
сириттэн күрэммитэрин киһи ааҥан
силлэт. Былыргы хорсун, олоҕхо тар-
дыһылаах, күүстээх санаалаах саха
дьахталлара кырата уонча, сүүрбэччү
оҥолоноллоро, оҥортон тыйыннаах ха-
лааччыта аһыах буолара.

1917 сыллааха ерөгейдөөх Ахтоян революцията Россия дьегун-сэргэтин олобун тосту уларыппыта. 1920-1924 сылларга Саха сиригэр хаан тохтуулаах гражданскай сарни кэннигэн сэбизт былааһа олохтоонмута. Улэһит дьон былааска кэлэн саҥа олобу төрүттээн бар-быттара. Саҥа былаас Саха сиригэр ав-тономияны тэрийэн, былаас органа-рын олохтоон, культурнай революция-ны куустастык ыыппыта. Биирдинлээн чааһынай бас билиини суох онорон, кэ-лимник коллективизация тэрриллэн кол-хозтааһын сагаламмыта. Хотону ба-лабантан араарды күүрдүк чөбүк-чыра-ас олох иһин сорунуулаахтык охсуспут-тара. Иван Тарасович ити кэмэ 1929 сыллаахха лжбэһка үөрээнн аҕар уонна суруйар кыахтаммыта. Үөрөхтэ-эх дьон суояр эдэр ыччаты обществен-най үлэҕэ сыһыаран, саҥа олох суо-лугар үктэннэрэн, үлэлэтэн-хамсатан бар-быттара. Дьэ, ити күүрдүк Иван Тарасо-вич 30-с сыллар сагаланахтарыттан ылатар ревкомна, артыалларга, комму-наларга, кэлин холкуостарга, сэбизтэ-рэгэ салайар актыыпка сылдьан, төгө да үөрэҕэ суоҕун иһин, балачаа үлэлэ-битэ саҥа олох сайдарыгар бэйэтин сэм-эй кылаатын киллэрсибитэ.

1928 с. Малдызхситэн төрүттээк Бүтүр Романов кыылын Мотренаны (Саха народнай кудуохунуыга Петр Петрович Романов балтын) ойох ылбыта. Эдэр ыаллар уолдаах кыыс оролоһмуттара кыра сүлдьүөннэр ыалдьан бу орто дойдуга олохпуттан утуу-субуу барбыттара. Оттон юргэнэ Мотрена Петровна саллык курдук ыарахан ыарыыттан толору усунча сүл биригэ олорбокко өлөр. Ити кэнииттэн Иван Тарасович балаһча буолан баран иккилин Хадаартан Луковцевтар кыыстарын юргэн ылар. Онтуката эмиэ саллык ыарыыттан сылтан эрэ ордук биригэ олорон барыкун сириттэн күрэнэр. Дьэ, санаан кэ-

бийнэг: бу биир ага уустан биир кийн оловор агардас сэллэг аяарыгтан уурина кини содулуттан төхөлөөх өлүүнүй-сүүнүнүй? Ол хурдук, сэтгэ кийн суурма суоланмыга: агата, дийнийз, убана, нхки кэргэнэ, нхки оовот. Итгиник мар сүтүк биир эрз хийнээс сүктэрхлибит дьылба буолбатах, Саха сириг урдунан барытынан олус элбэг этэ.

Сэбизскэй былаас, итиннэ дабатаа эттэххэ, улахан ситиһиһитинэн уйук хотугу арынах ахсаанаах омултар олохторун лаппа үрдэллэтэ буолар. Ол курдук, үөрэхтээһингэ, доруобуйа харыс табылыгар ордук ити биризмэ: нэһилиэнньэ ортотугар кизинни тарсампыт ээллик, трахона, клинети курдук ыарыылары намталлыта, сорохторун суох оморбута. Хотугу норуоттар төрүт дьаарыктарын сайыннаран омул быһыытынан чөл туруктаах буолалларын ситиһилтэ.

Иван Тарасович 1942 с. дурууска
нэн билсэн Хадгаар нэвчилэгтэн олохто
охторун Харитоновтар кэныстарын
бэйзэгтэн 16 снл балыс кэныфы кэргэн
кэсэтэр. Дээ, ити курдук Иван Тарасо
вич усна Вера Владимировна ыал бу
лан барэн уон олонолорлор. Билигин
олортон адыс оёр бааллар, иккитэ уол
уснаадыллар кыргыттар. Бары үлөһи
дөөн буоланнар олохторун снөстө
тэнгнэ зээз, збээ дэтээрэн олоролорлор
Барыта 23 снэн, 14 хос снэн баар буол
ла.

Иван Тарасович сэрин сүүллартайгаар "III Интернационал" холхозна предсэдательлиир, Хаддаарга сэмбэти сэлээр. Түрөт сүүл сэрингэ бараары бабисэс: тутан баран, бронь бизэн тыйылга үлэ дэж хааларан исплэтэр. Кыайыи кон нитэн холхону сэлээр, биргэдэинир диир, кэлин 50-нүс сүүллар ортолорутан хара үлэниг буолар. Кэргэн Верс Владимирова оюолорун үлэри-аһатары кыйалбаттан государственной тарилта

лэргэ (балынхага, оркуулаага, дөд-
доннга) остууралһынан, харабынһан,
туунгу нызанхайн үзэлээр. Сэрин жин
нигтэн уустук кэмнэ элбэх олоох
малларга гусударство үөрэнэр осолору
интернатка боско олордон, аһатан,
үрэгтэн көмөлөсөтөгөө буолалар,
үүстэр үөрэхтэн матьа, кэлин билли-
лээх үлэһит дон буолан тахсыа суох
этилэр.

Иван Тарасовичтаах улахан кымы-
тара Мария, оскуоланы сита бүтүрбөксө
эрэ 1961 с. Туулагыга продавеһынан үлэ-
лиир таагыгар П.П.Харитоновка
көмөлөһөөчкү продавеһынан үлэли
кириэр. Ол кэнигитэн 1963 с. Өкөтөмнө
рабкооп салыааччыта И.И.Владими-
ров ыгырылыгынан продавеһынан үлэ-
барар уонна манна аял буолар. Иван
Тарасович бу сүл киниэхэ Өкөтөмгө,
өүс энэригэр сутаабат өн дойдуга,
осолорун үрөттэрэри, куорамка чу-
гаһаан көһөн кириэр. Эһилигитигэр
күтүэтэ И.И.Владимиров ыкырыл-
тынан дыонун барытын асатыыр. Онтон
бэттэх Өкөтөмгө олохсуйан осолорун
барыларын сүһөхтэригэр туурооткан,
үрөхтээх дүөн өнүртүр. Ол кэнигэ
колхозтан көгүлэ суох бары кыалы-
бат суол этэ. Ол эрэри Иван Тарасович
халбаһаабаттык быһаарынан, осоло-
ро сайдыылаах дүөн буолаһарын
туугар сорунуулаахтык дьаһанан, эл-
бэх утарсыылары көрсөн, ону туруу-
лаһан туран туораан Өкөтөмү буолу-
тун олус астынар, кизи туттар. Бу дойдуга
кээн 75 сааһыгар диэри үлэлээн, 85
сааһыгар диэри бэкиэтэ оттоон-мастаан,
сүһү-ас көрүһүн үтүмүн элбэх үлэни
толорор.

И.Г. Гаумсе үгүйн үнэтгээр бэйтэн илнитэн туган-хабан үс дигни туган оморбута. Ол курдук, бастаан Чаракна (Чымаас күүлэн үрдүгэр), оскотолтан үс бээрэстэлээх сиргэ, олгониккис дүйэтин Диринк алааһыгар оскуола чугаһыгар, үгүс дүхэтин Бүктэн саамай дэондойор саалыгар тутубута. Кэргэнигээн сүрдээх илээхтик, эйлээхтик үгүйн кэмгэ биикрэг оморбуттара. Тейе да сүтүктээгин иһин, ол аһыгын-абатын кэргэнигэр, оморолугар таһаарбат, биллэрбат этэ. "Сүтүктээх сүгүс аһыылаах" диниллэрин курдук, үс бастаах оморолор, ордук уолаттарын салликтэн көмүскээн үүккэ ыт сыатын уулларан, оһох үрдүгэр туран көөннөүбүт аһыбыт суораты күлэйдэн туран иһэрдэн дэон омортообута. Бэйэтэ кэспиринэн, кини бэйэтэ маньык эмтэнтэн ыгыатын бааһын оһоруммүт эбит. Кэргэнэ эмнэ мөлтох доруубуналаах эрээр, сахалыы өйдөөх, кытаанах санаалаах, олус тэрээһиннээх кини эбитэ үһү. Иһнэ ғынан булан-талан, кэлэстэн-илэстэн аас-туор олоһох абыс оһону көрөн-истэн, аһаган-сүктэн, тамыаннаран очототобуу кэмнээбэ оморолтор

итэгдэх суох итэн улаатынгарбыта.

Улахан кыыстар Мария Ивановна үтүү үлэһит буолан, потребкооперация ветерана, ССРС "Норуоттар доһордоһуулары" ордены кавалера буолбута. Кини Өктем сиригэр кириэн дыолун булан, үс оҕолонон, сэтэ сизинэнэн, бэр-бааччы олоһор. Улахан уол Иван Иванов — СР культураны үтүөлээх үлэһитэ, СР культурага уонна духуобунай сайдыыга министри солбунааччы. Иккис уол Петр Иванович 1995 с. Сан-Пауло куоракка ариестинигэ күрэхтээн бэйэтин ыйааһыныгар аан дойду чемпиона буолбута. Олох оҕо эрдэттэн чөл оҕору тутуһар ускуна дьонко-сэргээ пропагандалыр. Билигин Дьукускый куоракка "Нургул" чэбдигирдэр-спорттивной тирмэт салалҕааччыта. Орто кыыс Федора Ивановна — СР үөрэжиринтин туйгуна, Өктем орто оскуолатын интигис үлэһи директору солбуулааччы. Полина Ивановна Өктем үбүлүүһүн методист-интэсчичитэ.

Дышпа хаан билиги бир дордула-ахлытыгар Иван Тарасович Наумовка Уйз сааһы анаабыта мээһнээ буолба-таа-чуолкай. Кини уһун олохун устала-ах туратыгар үгүс эрэһин, кыһалары-чигээстэхтик ааһан, олоххо үтүө сыйы-нынан, майгыта-сигилитэ, санаата-үгүсүннэн, дыонно-сэргээ убаастана-рынан, тулалыыр эйгээ харыстабылла-ах сыйыаһынан, көтөргө-сүүрүгэ би-ридэ да сааланматах, кинилэр сырды-тыһынарыгар турбатах буолан мааним уһун үйэлэнэри ситистээ. Иван Тарасо-вич олобурт олоро уонна олоххо сүүрү-гүһүн сирдэллпит өйүн-санаатын төрүттэрэ — бу чөл олоһу халбанна-абакка тутуһуу этэ. Ити билигин чакчы-да уугастарга үтүө холобур буолара са-арбактаммат. Ытык-мааны кырдыгас-пыт 100 сааһын туолбута бу киһи бэйэ-тин уонна оҕолорун эрэ дыалалара бу-олбата. Бу — бүтүгүн саха оҕунун суу-рүрүүтэ, киэн туттуута. Ол да иһин СР Президентин Ыйааһынан "Үйз саас" ди-эн бэлэң знак төрүттэммитэ. Билиги бу-ытык киһибит тыһынаах холобурун ула-хан, сыандаламмат баай быһытынан-ыһынан, салгыы сайыннаран ыччаттар-бытын, кэлэр кэн-ээри көлүөнэбитин чөл олохтоох, урдук культуралаах, сай-дыылаах дыон гына нитиэхтээххпмит.

Убаастабыллах Иван Тарасовичи
Үйз сааһынан иттиник, истинник эр-
длинби! Багарабыт өссө даһаны бар-
дыһын үөрдүкүтү уһунук олорору-
гар. Чуралчы улуһун биир ытык-маань
кырдаада Иван Тарасович Наумов
уһун олоһо барыһыгар үтүө жолубур
уһунай сулус буола туруктун!

Павел ФЕДОРОВ - СОМОН
РФ Суруйгаачыларын
Журналистарын союуун чилиэнэ
СР культуратын туйгуна

Иһирээ тылынан

Мин эхэм Василий Гаврильевич Титов 1926
снлаааха Хадаар нэллнлзгэр төрөөбүт. Оюо
сааһа төрдүс кылааска днзрн военкомат тумулу-
гар бээр уопсайга ааспыт. Абата эрдэ елен тула-
аах оюо дьылбатын этнэн-хаанынан билбнт. Со-
рии кэмнгар турбүт уот-кураан, сүт эхэм
дьылбатыгар эмнз бнзнзтын хара бнзнзтын уурбүт.
Кнннлэр "III Интернационал" колхозтара
көһөрүллүгүт түбэсүт, 20-тн тахса хаһаайыс-
баныт, 20 ынары, 10 сылгыны эхэм аббата Давид
Назарович Титов баһылаан-көһүлзэн илднбнт.

Көһөрүллүгүт снлдыбыт ыарахан кэмнзнрн
эхнн уадыһын туран кэлсннр буолара. Бэстээх
тнмнэн борохуот кэлзнрн кэтэллэллэрнгар 3 ула-
хан кннл, 3 оюо ачыктаан, тонон-хатан, ылдыан
өлбүттэр. Туох да снлүтүннүгү сүөх баркнан ба-
ран илэн араа өлүгү-сүгүү салармыт. Кннн
өллөбүнэ айдаан бөбөнөн борохуоту тохтоон
тангаска талач бнлннгар хаалараат салгыны айд-
ныллыгара үһү. Эхнн аах "Ыһыгытаах" днзн снрг-
тнннэн түсүлүттэр. Бастаан халтаһын сарайга олор-
бүттэр, үлэни кыйлар өттө бараах туттаннар, сн-
тнннн санатыгар бары кннрбүттэр. Улахан дьон
бары балык булгааһыныгар снлдыбыттар. Эрдэ
бөбөнү көрбүттэр. Ачыктаан, ылдыан өлүгүн
таһынн, сорохтор мунан тонон өлүтэлзбүттэр.

ийэтэн тулунан куруук истикник ахтара.

Энэм 1947 сүүлээххэ Чурапчагайы
гическай училищэбэ үерэнэ кирибит.
Эл сүл үерэнээт савотох икэтэ үерэтээрэ
ох буолан, бырааттарын, балыстарын
тохтообут. Диринг оскулатыгар интерн
дуссийинэн үлөлээн баран үерээх баг
дучилищэбэ салгыг үерэнэн ууугуал ид
бүтү.

Багайтай улуузал идэгжсэн багсаан оройуонугар Уянди 7 кылаастаах орку үлэлээбит. Кинизэхэ кэлиин үерэнээ-члээ астарын аагсгыт хотуттан сурук сууриан ларын биллэрэллэрэ. Итинки мин киин: др сууктарын үерээтэ сүлдээн булан аахлы.

Дондугтар 1959 с. эргилэн Урваа
началын оскуола астары ситиспит
үлэин сүлдүн эбэин Анастасия Миха
көрсөн ыл буолбуттар.

Чакырга көһөн кэлэн кулуупка сабын дээбит. Ити үлэлиир кэмизэр элбэх сонун дэриҥэ ытыллан кэпһилиннэ саргыһынны сыйбыт. 1962—1968 сс. Чакыр оскулатын талынан, директорынан үлээбит. Окуучу Ленинскэй хос тэрийбит опыта режиссёрун үрдүнэн тарбаамыт. Бииргэ үлээбит кэ-

днырыг ар дуулаах олорбутун хэзэн тутта хэлсн-
рээ. Степан Ефремов "Инн-бни" драматыг ар

дууhалаах, элэжэй майгылаах этэ. Бийнэхэ, сизэн нэрингэр, дьэзбэлэнэн үнүүлдүүрэ, ыллыыра. Мэл

ЭНЭБИНЭН КИЭН ТУТТАБЫН

Үерэнэр услуурбуйа суох буолан эпэм биригэһи үөрэммэкс туораабыт. 1943 сыллаахха Булунга интернакыа олорон үөрэммит. Саас чынага аылдан кыайан хаампат буолбут, онон кылааһын бүтэрбэтэх. 1945 сыллаахха сырбадҥан дойдуларын булбуттар. Эпэм: "Ийи Аан Ааскентьевна кыайыгас-хотугас үлэһит буолан б'кыра оро (балтыларым 2-3 саастаахтарыга барбытара) дойдубутун булбуттут. Айыыһа ас пап сыйыһан түгэстэн-охтотун иэм биэстигэ мийикс түгэһин, салааһынын эрэ илдьэ хаалаахтыра. Мик, улахан оҕо, өлүүбүтүн бэрсээр тынчхалына" Тоойуон, эһиги эр этэнэ буолун бэйиҥ сир" — диин булгуччу акаастанара. Кин

ра, үөрэнээччилэрэ элэбин убаастабыл
тылын ахталар.

1973–1980-ж. Чакыр отделениетти
ляксийынан үлгүлөтүп, Кини салалар
отделение бастыггар кжжолоригар с
Социалистическй куоталаныга оройу
гыны сыйдыбыттар, отделение УАЗ нас
наваравалдыныт, элэм "Москва" фо
биринийолдоммит. Нэһилиэк сайдыты
совет депутатын, партиянын гэрлүгэ сек
кырдыаастар советтарын председатели
общественнан үлгүлэргэ сыйдан албы
Кыра Сыйдан билликлэрэ сурууабы
Эмистиин "Социализм суола" халыска р

Ганстолет оруулун ооньсобулун дьон-сэргэтэ уннубаттар, хайбаан үөрө-көтө ахталлар.

Энэм Чакырга бастагы мотоциклы аралбыт, магнитофон дин дикти тэрили эмиз бастаан ылан кырдыбастары соһулут. Хаартыскары түһүрээни, чаһыы өрөмүөннээччи эмиз киини эбит. Айылбаза сылдыарын, бултуурун олус сөбүлүүрү. 11 сааһыгар дистри мотоциклы миннэр, массивнаһы ынтара. Билги, хара дьон киини тула эриллэрбит. Энэм: "Өбөлүрүм бараксаттар малдыастар, техникада сыйыаннаах дьон буолуоххут", — дии-дии үөрэрэ. Хайбал ылаимыт эгди буола түһүрбүт.

Энэбит бараксан эргиччи дьобурдаах, үтүө

Энэм Василей Гаврильевич тэвшиннааса эбит.

Алгыс НОВГОРОДОВ
Болтоно орто оскуолаты
7-с кылааһын үөрэнээччигэ
Хаартыскаа: Анастасия Михайловна
Василий Габрильевич сизэнэрин кытары.

губѣнѣ

